

Гео Мілев

(1895—1925)

Могутній бунтівливий дух, висока напруга пристрасі, сильне, надзвичайно своєрідне поетичне обдаровання, вміння самовіддано й щиро служити ідеям, що запалювали його — бувало, і облудним, а наприкінці його короткого життя — величній ідеї революції, — ці непересічні властивості натури багато в чому визначили і людську долю і творчий шлях Гео Мілева.

Літературно-естетичні уподобання поета почали формуватися під впливом суперечливих тенденцій: великий пієтет до Івана Вазова сусідив у його душі з потягом до символістських творів Яворова і Пенчо Славейкова. Його ще незрілі демократичні переконання, повага до реалізму живилися поезією Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Кольцова, Шевченка, з якої він багато перекладав у ці роки. Та дедалі сильніше, особливо в пору навчання в Німеччині (1912—1914), Мілева вабить поезія символізму, хвилює уяву ніцшеанська індивідуалістична філософія. Однак і тепер серед багатьох здійснених ним перекладів із символістів ми зустрічаємо і переклади поезій революційних — це «Сілезькі ткачі» Г. Гейне, «Марсельєза» Руже де Ліля, а також кілька віршів Івана Франка, до яких він додав передмову, захоплено відзначивши громадську мужність і прогресивність ідеалів українського Каменяра. Літературним кумиром Мілева стає Верхарн, з яким болгарського поета зв'язала і особиста дружба.

Під час світової війни Гео Мілев потрапляє на фронт і після тяжкого поранення (1917) протягом року лікується в Берліні. Там його захоплення символізмом, а подекуди й експресіонізмом, сягає апогею. На батьківщині протягом трьох років (1919—1922) Мілев видає символістський журнал «Везни», із щирим запалом воюючи проти реалістичної літератури, обстоюючи принципи «чистого мистецтва». Його оригінальні поезії, що побачили світ у збірках «Жорстокий перстень» (1920) та «Ікони сплять» (1922), дуже суб'єктивні, алогічні, неясні змістом.

І все-таки уже в ту пору — під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії і жорстоких класових потрясінь у самій Болгарії — починається поступове прозріння поета. Його уяву полонить буреносна й рятівна Росія, що, мов полум'яний символ, постала перед болгарським народом. Він захоплено працює над перекладом поеми Блока «Дванадцять». Радісним потрясінням було для нього знайомство з творчістю Маяковського, який до кінця життя лишається найбільшою любов'ю болгарського поета. Відтепер серце Гео Мілева відкривається народові. Його поетична творчість переймається громадянським настроєм, який знаходить безпосередній вияв у першій його поемі — «Пекло» (1922).

1923 рік — рік Вересневого повстання і його кривавого розгрому — остаточно довершив формування Гео Мілева як революційного поета. Заснований ним 1924 р. журнал «Пламък» став справді полум'яною трибуною революційної думки, покликком до боротьби за визволення трудящих, голосом протесту проти фашизму, який ніс країні терор і варварство. Ціла низка блискучих публіцистичних і літературно-критичних статей, надрукованих тут, належали перу Мілева. Він пише багато поезій і свою другу поему — «День гніву».

І нарешті, поема «Вересень» — вершина творчості поета, найвище досягнення болгарської революційної поезії періоду між світовими війнами. У цій поемі з великою художньою силою й пристрастю ушлявлений героїчний подвиг народу, що перший в історії піднявся проти фашизму. Вона пройнята гнівом і радістю боротьби, в ній звучить і скорбота по загиблих, але й протест, і світла віра в майбутню переможну революцію — «Септемврий ще бѣде май!»

Гео Мілев загинув у фашистській катівні, але ці його пророчі слова як зброю перейняли інші бійці революції.

ЩОДЕННИК

Завечоріло. Будь здорова.
(Тому, що я тебе кохаю!)
Та пристрастю не запалаю.
(Я зблід. І дуже. Це чудово!)
Вже пізно. Все пітьма укрила.
І дні. І ночі. Марим ми.
Твоя усмішка запізнiла
в скорботу ллється чарами
твоїх очей...

Безплідний вечір!
Прихована у серці тайна.
(Я блідну, а чи блідне вечір.
Та блідість кожного — безкрайна!)
Збагнув. І знаю. Зникла тайна.
Тепер і справді пізній вечір.

ГОЛОВА МОЯ

Голова моя — темний ліхтар
з перебитими стеклами.

Саша Чорний

Голова моя —

тьмавий ліхтар із осколками скла,
знищив вітер його, повила його мла,
хуга й слід замела.
Висота 506 — місце згубне мов.
А міста воскресіння — Берлін і Париж.
Ні віків, ні часу! Лиш сьогодні і є!
В дні жахів навесні ти востання свистиш.
Шпаго, ти розпанахала крапель кривавих сiть
серед мороку, в морок,
бог сліпий їх збира,
мовчазливо веде до привиддів жахних.
Сфінксе древній, нещадна гримаса твоя,
кам'яна, заморожена, вічна і зла,
що простерлася скрізь над всесвітнім
жахливим Єгиптом,
перед хмурим жебруцим Едіпом —
нищать вітер і дощ, все вкривас імла.

МОГИЛА

...Там викопаю собі могилу, напишу
ім'я своє й свої тяжкі гризоти!..

Заходжу я у твій зелений погляд —
такий блідий, безпристрасний і злий,
струмує гострий із очей обох лід
і всяка ласка, як метал важкий;
ковтками п'ю з золи я теплу воду —
без шкоди, без відчаю, в час гіркий,
до втечі кличе він в чужі країни,
туди, де камінь і пісок пустині.
Чекає там в імлі мене могила, —
де не росте верба, ні кипарис гінкий,
надгробком височить гранітна брила
й моє ім'я вкарбоване на ній,
як звіт любові...

Далечінь замріла,
і доли никнуть в тиші мовчазній.
Кривавий місяць мре — в ущербі нині, —
серед костей, мохів, піску в пустині.

ВЕРЕСЕНЬ *

Ніч народжує з мертвої утроби
раба одвічну злобу:
свій великий гнів,
що весь зачервонів.

Глибінь серед мороку й імли.

Із темних долин,
як ще й не світало —
з усіх Балкан,
із нетрів, де бур'ян,
із заселених балок,
із пів неурожайних,
і там, де села,
міста

й передмістя,
із халуп і землянок,
і там, де фабрика, склад, полустанок,
хутори,
амбари,
майстерні,
на полях колючі стерні,
заводи,
по всіх перелогах,
роздоріжжях і дорогах
високо,
по урвищах, обвалах, де піски сипучі,
через межі
та кручі,
через провалля лихі,
через купи каміння,
через ліси осінні, глухі,
через води
й розмите ручаями коріння,
ниви,
левади,
городи,
вівчарні,
сади-виногради,
глоди,
чагарники,
обгорілу стерню,
болота,—
обідрані,
брудні,
насуплені,
голодні,
виснажені працею, недужі,
огрубілі від спеки і стужі,—
без пісні
й троянди,
без музики й барабанів,
без кларнетів, тимпанів, литавр,
флігорнів, тромбонів, сурм,—
вперед полетів,
без рядів — як схотів —

невтримний,
грізний
народ!

Ніч розсипалася в блисках
по верхів'ях.

Соняшники
загледілися на сонце!

Зоря від сну
прокинулась
серед грому кулеметів:

з дальніх
пагорбів —

удар за ударом —
захльоскали

шалені

кулі

свинцеві.

Гармати,

мов зіп'яючі слони,

заревли...

Трепет і страх.

Соняшники повалились
на шлях.

Тисячами ножів

пописаний по кожні,

народ —

затурканий,

принижений,

від старця бідніший, але сильний, —
повстав

із мороку тривожного

свого життя

і написав своєю кров'ю:

в ж е в і л ь н и й!

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

III

Народ повстав
з молотом
в руці,
обсипаний сажею, іскрами, шлаком,
з серпами в полях,
люди, здружені по одній ознаці, —
люди чорної праці:
прості, невчені,
з безмовним терпінням —
не генії,
таланти,
протестанти,
промовці,
фабриканти,
генерали,
власники
ресторанів
і чорносотенці, —
а селяни
й робітники, —
тисячі,
маса,
народ,
тисячі вір —
що народ буде першим у нас,
тисячі воль —
що вже світлий прийшов йому час,
тисячі гнівних сердець —
в огонь старе! Старому кінець!
Тисячі рук простяглись
в червоному колі простору,
піднесли угору,
увись,
червоні
знамена,
розмаяні
високо,
широко,

над всією країною, що розгнівана,
тисячі,
маса,
народ.

IV

Блиснула
над рідними Балканами,
що врізались хребтом своїм
в середину неба
аж до вічного сонця,—
блискавка!

Грім
ударив
просто в серце
велетенського
столітнього
дуба!
Від пагорків, від горбів
голосиста луна розкотилась
і відгукнулась далеко —
у скелях,
завалах,
кручах прямовисних,
у кам'яних отворах,
де в розпалених лігвах
сплять, скрутившись кільцем
гадюки та ужі,
в печерах
зміїв і драконів,
в глухих дуплах відьом,—
і до відгону домішлась
далека луна —
від шуму й гомону
водоспадів,
потоків,
злив,
що з гуркотом шаленим
ринули в безодню.

V

Починалась трагедія!

VI

Перші
упали в крові.
Повстанців порив
був зустрінутий свинцем.
Знамена стрепенулись,
кулями пробиті.
Гора гримить...
Там нагорі
дальні пагорби і ближчі
потемніли,
усіяні людьми.
Поповзли ще вище
у диму і спеці
чорні ряди:
то регулярні наймані солдати,
то розлючені поліцаї хочуть нас обстати.
Усі вони затвердили собі одне:
«Батьківщина
в небезпеці».

Чудесно!

Але що єсть батьківщина?

І люто гахкають без упину
кулемети...

Перші
упали в крові.
За далекими
вершинами
артилерія загуркотіла.
Вся земля затремтіла —
аж до найдалшого міста
й села.
Мертві тіла,
трупи криваві —
услали
схили,

спуски
й рови, де бур'ян.
З піднесеними шаблями
кавалерійські загони підганяли
розбитих селян,
яких добивали
шрапнелі та фугаси.
А деяких і в домах доганяли,
кривавими шаблями
посікали
під навісом низьким
серед вереску
переляканих на смерть
жінок і дітей...

VII

Військо наступало —
кінні і піші.
Під грізний звук шрапнелі
навіть найсміліші
завагались:
з одчаю
до неба простягли свої руки.
Ось спускається за ротою рота,
піхота,
кавалерія,
артилерія.
Б'ють атаку
барабани.
Паніка —
високо
над подертими, багряними,
над червоними знаменами —
бич із пурпурових галузок полум'яних.

VIII

Осінь
летіла,
дико розірвана
завиванням і вихором нічним.

Буря знялась
над темними Балканами:
морок, і блиск,
і крякання ворон.
Кривавий піт
на спині землі проступив.
З трепету й жаху знітілись
кожна халупа, кожне живуще кругом.
Погром!
Тріск
небозвід проломив.

IX

Тоді настало
найстрашніше.
Захлинаючись,
горе в душах дзвоном закалатало —
раз по раз все голосніше
б'є той дзвін, тривожить люд...
Ніч так низько нависла,
її темрява стисла
з усіх усюд...
Смерть, відьма розлючена,
причаївшись у всіх кутках,
зойкає й вискотить —
сіє жах
із тьми.
А тьмі — ні краю, ні кінця.
Смерть своєю рукою сухою
за кожною стіною,
там, де людина змучена,
хапає, щоб задушить
перелякані серця.
О ніч таємниць безіменних!
І явних, і темних...
Майдани знов у кармін закривавлені.
Передсмертні хрипи в перетнутому горлі
здавлені,
кайданів зловісний звук.
Тюрми переповнені людом.

По дворах
казарм і в'язниць
чути залпи рушниць.
Двері замкнuto в хаті.
З вулиці темні гості зчинили стук.
Мертвий син на порозі
лежить з револьвером в руці.
Батька повішено.
Безчестя заподіяно сестрі молодій.
Селян он женуть по дорозі,
за ними — солдат
і царські прислужники ниці.
Ой же й похмурий конвой
отой!
Щоб селян розстріляти,
команда: «Стій!
Огонь!» —

прогриміли рушниці:
Ку-

клукс-
клан.

«Бий!» —

залп.

Десять трупів
з берега
важко плюхнулись
в мертві каламутні води Маріци.
І, закривавившись, їх понёсла
скорбна рідна ріка
на глибинне.
Військова музика, недоречна така
і ница:
з вулиць безлюдних раптом долине:
«Шуми, Марица...
окървавэна...» *
На столочених нивах нечистих,
тернистих,
де чортополох і трави прохопились,
голови червоні розкотились, —
обличчя їм спотворені від наруги
й муки.

Шибениці розчепірили чорні свої
руки, —
привиди в мертвім тумані...
Безперестанку
вистукує страшний марш сокира,
що по черепах била. Палаючі хутори
далечинь освітлюють, мов на зорі.
Ручаї потекли багрянні.
Стоси дров, що горять під хрестом,
лизнули святотатственим язиком
святе підніжжя
божого престолу.
Кінець.
Ураган перейшов.
Кров
страшна потвора
пити
перестала.
І з цим
мир,
тиша настала —
тут і там —
над краєм усім.
Жертва кривава богам
неситим.

Крізь дим пожеж
крик тебе оглушає роздертий,
крик надміру,
крик передсмертний,
рев і протести страшні
мучеників без ліку, що горять на вогні:
хто
обманув нашу віру?
Відповідай!
Ти мовчиш?
Не знаєш? Гай-тай...
А ми знаємо.
Велика в нас змога —
і ми стрибком
просто на небо стрибаємо!

Геть бога!

Кидаєм бомби в серце твоє,
штурм наш без промаху б'є:

Геть бога!

З твого престолу
ми скидаємо тебе вниз, додолу —
мертвий! — лети швидше якомога
у всесвітні безодні,
неперехожні,
беззоряні, порожні:

Геть бога!

Через небесні мости
доберемось і в найвищий ми край.
Підоймами підважимо,
канатами закинемо —
ми перекинемо
блаженний рай,
нехай летить
на кулю земну,
кров'ю умиту, сумну.

Все те, про що писали філософи й поети,
настане,
справдїться!
Без бога, без рабської кривавиці
вересень травнем стане!
Життя людини — це ж ясно уявляєм! —
підніметься у височінь неозору —
все вгору! вгору!
І там, де люди,
земля буде раєм,
буде!